

Περίληψη - Summary

Ειρήνη Ε. Γαβριλάκη: «Η διαχρονική χρήση των σπηλαίων της δυτικής Κρήτης από τη Νεολιθική περίοδο έως σήμερα. Η περίπτωση του σπηλαίου Μελιδονίου»

Με άξονα την ανασκαφική έρευνα στο σπήλαιο «Γεροντόσπηλιος» Μελιδονίου, στον Μυλοπόταμο Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνου, μελετώνται τα σπήλαια της δυτικής Κρήτης και η διαχρονική χρήση τους από τη Νεολιθική περίοδο έως σήμερα είτε ως τόπων συνεχούς, εποχικής ή περιστασιακής κατοίκησης, είτε ως χώρων απόθεσης νεκρών και λατρείας, είτε ως πεδίων διαφόρων παραγωγικών δραστηριοτήτων στο πλαίσιο της αγροτικής ζωής -π.χ. περισυλλογή νερού, παρασκευή τυροκομικών προϊόντων, αποθήκευση και σταυλισμό ζώων- είτε ως εργαστηριακών χώρων εξόρυξης αργίλου και λατόμησης, είτε, τέλος, ως χώρων αναψυχής.

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, προκειμένου να σκιαγραφηθεί ένα πλαίσιο αναφοράς για τα σπήλαια της δυτικής Κρήτης, αξιοποιήθηκαν οι αναφορές των Περιηγητών, οι παλαιότερες σπηλαιολογικές έρευνες των σκαπανέων των Κρητολογικών Σπουδών, η σύγχρονη ανασκαφική εμπειρία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας της Κρήτης και των φορέων που διενεργούν συστηματικές ανασκαφές εμπλουτίζοντας την αρχαιολογική φυσιογνωμία της νήσου, καθώς και οι αναφορές της δραστήριας Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας σε έγκριτα περιοδικά, τα οποία αποδελτιώθηκαν με προσοχή.

Η Ιστορία της Σπηλαιολογικής Έρευνας στην Κρήτη (**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1**) παρουσιάζεται μέσω της παράθεσης περιλήψεων των ερευνητικών προγραμμάτων σε σπήλαια, βραχοσκεπές και σπηλαιοβάραθρα του νησιού, με χρονολογική σειρά. Οι μελέτες σύνθεσης για τα σπήλαια, καθώς και οι τοπογραφικές έρευνες στη δυτική Κρήτη αναφέρονται συνοπτικά στο επόμενο κεφάλαιο (**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2**). Οι αναφορές των Περιηγητών διατρέχονται εν συντομία στο τρίτο κεφάλαιο, αφού οργανώθηκαν σε χρονολογική βάση και σε δύο ενότητες, εκ των οποίων η πρώτη αφορά στα σπήλαια της δυτικής Κρήτης και η δεύτερη συγκεκριμένα στο σπήλαιο Μελιδονίου (**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Α και Β**).

Εν συνεχεία παρατίθεται Κατάλογος των Σπηλαίων, για την κατάρτιση του οποίου εξαντλήθηκε κατά το δυνατόν η σχετική βιβλιογραφία που αντιμετωπίστηκε κριτικά, και συστηματοποιήθηκαν τα σπηλαιολογικά δεδομένα των Περιφερειακών Ενοτήτων Χανίων και Ρεθύμνου (**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4, Α. I-VB, Β. I-IV**).

Το **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5** είναι αφιερωμένο στην ενδελεχή παρουσίαση του σπηλαίου Μελιδονίου ως αντικείμενου έρευνας, η οποία αναπτύσσεται σε τέσσερα υποκεφάλαια, στα οποία συζητούνται η γεωμορφολογία του σπηλαίου (α), η ιστορία εξερευνήσεων και χαρτογραφήσεων που πραγματοποιήθηκαν σε αυτό (β), η ακουστική του (γ), οι ανασκαφικές έρευνες

της περιόδου 1987-2008 σε διάφορους χώρους του σπηλαιού (δ) και οι επιγραφές (ε).

Με γνώμονα τα δεδομένα του σπηλαιού Μελιδονίου συζητούνται εν τέλει οι χρήσεις των σπηλαίων της δυτικής Κρήτης στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας (**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6**). Κατ' αρχήν συζητείται το σπήλαιο Μελιδονίου ως ιερό και φωτίζονται τα κριτήρια, βάσει των οποίων η ιερότητά του κατά την αρχαιότητα θεωρείται αδιαφιλονίκητη (θέση, φυσικά χαρακτηριστικά, λιθωματικός, «σκηνικός» χαρακτήρας των αιθουσών που φιλοξένησαν τις λατρευτικές δράσεις (όπως ο λιθωματικός διάκοσμος, η ύπαρξη νερού, ανηχοϊκός χαρακτήρας κάποιων τμημάτων του), λατρευτικά σκεύη και είδος λατρείας, ειδώλια ως μάρτυρες συνεχούς λατρευτικής χρήσης από τη ΜΜ περίοδο μέχρι το τέλος της αρχαιότητας). Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τη μυστικιστική λατρεία (**Υποκεφάλαιο 1.Α**). Στο υποκεφάλαιο Β συζητούνται, ωστόσο, τα λατρευτικά σπήλαια της δυτικής Κρήτης.

Στο **Υποκεφάλαιο 2** γίνεται λόγος σχετικά με τους σπηλαιώδεις ναούς που ιδρύονται συνήθως σε βραχοσκεπές ύστερα από μικρές επεμβάσεις όπως διαμορφώσεις του εσωτερικού χώρου ή ανέγερση εξωτερικών τοίχων, η ίδρυσα των οποίων συνδέεται είτε με τη «χριστιανοποίηση» αρχαίων ιερών, είτε με την αξιοποίηση των σκηνογραφικών δυνατοτήτων τους στο πλαίσιο θρησκευτικών / λατρευτικών παραδόσεων.

Το **Υποκεφάλαιο 3** είναι αφιερωμένο στην ταφική χρήση των σπηλαίων, η οποία ήταν συχνή κατά τη Νεολιθική περίοδο και μέχρι τη ΜΜ και η οποία, ωστόσο, δεν αποκλείει άλλες χρήσεις σε άλλες περιόδους.

Στο **Υποκεφάλαιο 4** συζητούνται τα σπήλαια ως καταφύγια σε όλες τις παραγμένες περιόδους της Ιστορίας της Νήσου. Βάσει της αναφοράς του Robert Pashley, γίνεται λόγος εδώ για τον αποκλεισμό 340 αμάχων και 30 περίπου πολεμιστών, οι οποίοι, το 1824, έχασαν τη ζωή τους από ασφυξία, στο εσωτερικό του σπηλαιού Μελιδονίου από στρατεύματα των Οθωμανών, στο πλαίσιο των Κρητικών Επαναστάσεων (**Α**). Στην ενότητα **Β** παρουσιάζονται τα δεδομένα αντιστοιχίας χρήσης άλλων σπηλαίων της δυτικής Κρήτης, κατά την ΥΜ ΙΙΑ και Β περίοδο.

Το **Υποκεφάλαιο 5** αναφέρεται σε σπήλαια που χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι εργασίας, από κατοίκους της περιοχής τόσο κατά την αρχαιότητα (**Α**) όσο και κατά τους νεότερους χρόνους (**Β**). Εδώ περιγράφονται ασβεστοκάμνα, χώροι εξόρυξης αργίλου, λατομεία, κτηνοτροφικές και τυροκομικές εγκαταστάσεις.

Στο **Υποκεφάλαιο 6** περιγράφονται σπήλαια που χρησιμοποιήθηκαν ως τόποι μονιμότερης περιστασιακής κατοίκησης ή εγκατάστασης κατά την αρχαιότητα (**Α**), ανάλογα με τις προσφερόμενες συνθήκες διαβίωσης και εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων. Εδώ συζητούνται επίσης και οι διάφορες επεμβάσεις στο εσωτερικό τους, οι οποίες πραγματοποιούνταν προκειμένου να διευκολυνθεί η διαβίωση. Από τη βιβλιογραφία που αφορά στους νεότερους χρόνους και από αφηγήσεις πληροφορούμαστε ότι κάποια σπήλαια χρησιμοποιήθηκαν κυρίως ως λοιμοκαθαρκτήρια, ενώ είναι σπάνιες παρ' ότι υπάρχουν, οι αναφορές για σύγχρονους κατοίκους των σπηλαία (**Β**).

Στο **Υποκεφάλαιο 7** συζητούνται τα σπήλαια που χρησίμευσαν ως αποθηκευτικοί χώροι οικισμών της Μέσης Εποχής του Χαλκού και μεταγενέστερων, υπό την προϋπόθεση ότι γειτνίαζαν με αυτούς.

Σο τελευταίο Υποκεφάλαιο (**Υποκεφάλαιο 8**) παρουσιάζονται οι δυνατότητες των σπηλαίων στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Eirini Gavrilaki: «Caves on Western Crete: diachronic use from the Neolithic period until today. The case of the Melidoni cave»

With a focus on the results of the excavating research in “Gerontospilios” at Melidoni in the area of Mylopotamos, in Rethymno, Crete, we study the caves of Western Crete and their use as places of permanent or casual and seasonal habitation, burial and worship spaces, spaces devoted to various productive activities in the frame of rural life (water collection, manufacture of cheese, product storage and animal stable) and clay extraction or quarrying sites from the Neolithic period until today.

In this work, in order to outline a reference framework for the caves on Western Crete, we used the reports of Travelers, the publications of pioneers of the speleological research on Crete, the modern excavation experience of the Archaeological Service or the Institutions working on the island systematically, enriching our knowledge about its archaeological physiognomy, as well as the reports of the Hellenic Speleological Society.

In the chapters and headings of our thesis, we discuss

- The History of Speleological Research on Crete, quoting summaries of excavations in caves, grottoes and rock-shelters, in chronological order (**Ch. 1**).
- The Synthesis Studies for Cretan Caves and Topography (**Ch. 2**).
- The Reports of Travelers concerning the caves of Western Crete and the Melidoni cave (**Ch. 3, headings A and B**), in chronological order.
- Catalogue of Caves of the Region of Chania and Rethymno (Chapter 4A and B with headings per district) with exhausted bibliography which was treated critically.
- The Melidoni Cave as a Research Object (**Ch. 5, headings a-e**), with headings focused on the geomorphology, the previous surveys, its acoustic, the recent archaeological research of the period 1987-2008 and the inscriptions.
- The Use of Caves on Western Crete in relation to the Uses of Melidoni Cave during the Ages (**Ch. 6**): as Sanctuaries from MM period until the end of antiquity (**headings 1A and B** for the discussion of the criteria which confirm such a use (p.e. position, natural characteristics, karst decoration, scenic

possibilities, water, baityls, ritual objects and figurines, inscriptions); as Caves Temples after small interventions (**heading 2**); as burial spaces from the Neolithic until the latest phases of the MM period (**heading 3**); as Shelters during troubled periods of recent and ancient history (**headings 4A and B**); as Places of Work in ancient and modern times (**headings A and B**); as ancient or modern places of permanent or casual and seasonal habitation (**heading A and B**); as storage spaces near settlements (**heading 7**). This Chapter completed with some thoughts about the educative value of caves and their use as teaching tools for educative programs (**heading 8**).